Hva kan vi vite om virkeligheten?

Av: Helene Fosse, EXPH0001

«Jeg tenker, derfor er jeg.» Dette er en setning de fleste av oss har hørt, selv om de færreste vet hva det faktisk handler om. Filosofen bak dette utrykket, Descartes, er grunnleggeren av det som innen filosofien er kjent som epistemologi, læren om erkjennelse. Jeg skal ta utgangspunkt i de tre filosofene René Descartes, David Hume og Immanuel Kant i deres forsøk på å svare på et av filosofiens store spørsmål: Hvor mye kan vi egentlig vite om virkeligheten?

Da den franske filosofen og matematikeren René Descartes (1596-1650) stilte seg dette spørsmålet, tok han utgangpunkt i at det ikke eksisterte noe. Han fant ganske fort ut at fordi han tvilte, måtte han selv eksisterer. *Cogito ergo sum*. Descartes var veldig opptatt av vitenskap, og da spesielt fysikk og matematikk. Han så på filosofi som en måte å perfeksjonere den vitenskapelige metoden på, og mente som Platon at sansene bedrar. Det var ikke nok å erfare noe for å kunne vite at det faktisk eksisterte. Som rasjonalist la ha først og fremst vekt på fornuft og tenkning, fremfor erfaring fra den sanselige verden. Han mente han hadde funnet en metode for å finne sikker kunnskap, som vare inspirert av den geometrisk matematiske metoden, som lød som følger:

I. En kan kun akseptere det som står klart og tydelig.
II. Ved en større, kompleks problemstilling, må denne brytes ned til mindre og enklere problemstillinger.
III. Svarene på disse mindre problemstillingene må samles til et felles svar.
IV. En må være systematisk.

Likevel mente Decartes at en har grunn til å tvile på alt en vet, til og med enkle matematiske sannheter som 1+1=2. Dette begrunnet han med at vi mennesker er feilbarlige. Selv om han kunne tvile på noe som matematikk, var det en ting han ikke tvilte på: Gud. Descartes mente at fordi han kunne forestille seg, gjennom medfødte ideer, en perfekt skapning, måtte det også finnes en. Grunnen til det var fordi, ifølge Descartes, at det ikke være mer i virkningen enn i årsaken.

David Hume (skotsk filosof og historiker, 1711-1776), på sin side, mente at det ikke var mulig å bevise gud gjennom fornuft alene. Som empirist (som kommer av empiri, «sanseerfaring») mente Hume at for å kunne vite noe, kreves erfaring. Empirister som Hume mente at rasjonalister som

Descartes forgudet fornuften, noe de selv var veldig skeptiske til. De var også skeptiske til ideen om medfødte ideer, og mente alt vi visste kom fra sansing. Dette brøt veldig med den filosofiske tradisjonen, helt tilbake til Platon. Platon mente at når vi lærte noe, gjenerindret vi det egentlig bare fra et tidligere liv. Dette viste han blant annet gjennom sin historie om slavegutten, uten noen som helst form for utdanning, som kunne løse matematiske problem, med litt hjelp fra ham selv.

Hume sto for en ganske radikal empirisme, og mente at alt som finnes i bevisstheten var enten inntrykk (impressions) eller forestillinger (ideas). Inntrykk er ting vi oppfatter med sansene våre, og er mye mer livaktige, enn forestillinger som vi bare henter frem i hukommelsen. Hver eneste forestilling vi har, gjengir, ifølge Hume, et inntrykk, til og med forestillinger om enhjørninger og gullfjell. Selv om en aldri har sett en enhjørning, består forestillingen enhjørning av erindringen av tidligere inntrykk en har av hest og horn. På den måten kan et menneske som aldri har sett en sitron, skape en forestilling av dette, ved å forestille seg egenskaper ved sitroner som denne personen kjenner igjen fra andre tidligere forestillinger, av f.eks. gult, rundt, surt osv. Skjønt det er ikke bare forestillinger av en ikke selv har erfart som er en sammensetning av forskjellige inntrykk. Større, komplekse ting som «tre» er en bunt av forskjellige forestillinger en har, ja, til og med sjelen og bevisstheten mente han var en bunt oppfatninger eller opplevelser. Basert på dette mente han vi ikke kunne vite at vi har noen mental substand utover akkurat det en føler nå. Det en føler nå er bare en sammensetning opplevelser og oppfatninger, og det at en var bevisst for ti minutter siden, er ikke annet enn en erindring. Fra denne tankegangen kan det se ut som om Hume trekker konklusjonen at selv om det at en tenker fører til at en vet at en selv eksisterer, men en vet bare at en eksisterer i det øyeblikket en faktisk er bevisst. Alle minner en har fra å være bevisst tidligere er ikke annet enn en bunt opplevelser og oppfatninger.

Hume kritiserte også årsaksbegrepet. Mennesker tar det ofte som trygt å deduktere at om en ser en biljardkule (A) dunke borti en annen (B), og den flytter seg, er det fordi biljardkule A dunket borti biljardkule B. Hume mente at det kunne en absolutt ikke være sikker på, og mente derfor at det ikke var noen nødvendig forbindelse mellom årsak og effekt, selv i tilfeller som dette. Det kan hende det bare er en tilfeldighet at hver gang en biljardkule A har truffet biljardkule B, og B ser ut til å «fortsette», som om den har mottatt energi fra biljardkule A, har det bare vært en tilfeldighet.

Dette var Immanuel Kant (tysk filosof, 1724-1804) sterkt uenig i. Han mente at «Alt har en årsak» var noe en kunne vite helt sikkert. Dette var til og med første premisset i Kants kosmologiske bevis for gud eksistens som gikk som følger:

> Alle ting har en årsak.
> Ergo må verden som en helhet ha en årsak .

Denne årsaken er Gud.

Her vil en kunne si at Kant trekker to slutninger en fort kan si seg i uenig i. Det første er at han mener at det eneste som kan være årsaken til at verden eksisterer er Gud. Det andre er at han mener alle ting har en årsak. Dette har vist seg så langt å stemme for de fleste ting, men uansett må jo Gud ha hatt en årsak som gjorde at han begynte å eksistere. Hvis en mener at Gud ikke trengte en årsak for å eksistere, hvorfor kan en ikke si det samme om universet?

Uansett kalte Kant «alt har en årsak» for en *syntetisk a priori*. A priori betyr at det kan bli konstruert uavhengig av konkret erfaring. Det samme gjelder analytisk a priori, som inneholder påstander som «Eple er en frukt». Forskjellen på syntetisk og analytisk a priori, er at mens «Eple er en frukt» kan eksistere helt for seg selv, og vil alltid være sant (siden det ligger i definisjonen på «eple» at det må være en frukt), må syntetiske a priori-påstander sees i forhold til tid og rom. Andre påstander som Kant mente var syntetisk a priori, var matematiske matematiske regnestykker som 1+1=2. Ifølge Kant, var all syntetisk a priori sikker viten.

Hume på sin side mente det ikke fantes noe slik som syntetisk a priori, og mente derfor også at vi ikke kunne vite det Kant inkluderte her helt sikkert.

Den siste kategorien, syntetisk a posteriori, som både Kant og Hume var enige om (for en gangs skyld) at ikke var sikker viten, angikk påstander en *måtte* ut i verden for å teste ut. Et eksempel på dette er påstanden «Alle studenter drikker». Det kan godt hende dette er sant, men siden det ikke ligger i definisjonen for student at det angår idnivider med jevnlig inntak av alkoholholdige drikker, kan en ikke vite at dette er sant før en har gått ut i verden og erfart dette.

Til tross for all skeptisismen til virkeligheten vi oppholder oss i hver dag (såvidt vi vet), er det viktig å huske hva Hume hadde å si om hva dette hadde å si for våre hverdagslige liv. Hume mente at, til tross for hans veldig radikalt skeptiske filosofi, var det ingenting å bekymre seg. I vårt daglige liv, var det ikke noe poeng i å betvile virkeligheten som omgir oss. Han mente det er et skarpt skille mellom filosofisk kritikk av vitenskapen og hvilken kunnskap og trygghet en trenger i det daglige liv.

Referanser:

Alnes, J. H. (ukjent år) *David Hume* Tilgjengelig fra: http://snl.no/David_Hume (Hentet: 08.11.12)

Dybvig, D. D. m.fl. (2000) *Det tenkende mennesket* (2. utgave 2003) Sted: Trondheim: Tapir akademisk forlag

Tranøy, K. E. m.fl. (ukjent år) *René Descartes* Tilgjengelig fra: http://snl.no/René_Descartes (Hentet: 08.11.12)